
VASE DIN ARAMĂ CU FUNCȚIE CEREMONIALĂ DIN COLECȚIA MEAP

Alexandru CHISELEV***Cuvinte cheie:** *Dobrogea, arămărit, turci, tătari, aromâni, bulgari***Keywords:** *Dobruja, coppersmith, Turkish, Tatars, Aromanians, Bulgarians***Abstract**

The Romanian ethnographic literature about copper vessels from Dobruja is incomplete and discontinuous. The issue has been treated by various specialists from the perspective of an ethnic group, a museum collection or morphotypology and ornamentation. These contributions are important starting points for an eventually evolutionary and comparative approach of this craft, in this geographical space such objects being used or produced by Romanians, Aromanians, Meglenoromanians, Bulgarians, Turks, Tartars, Greeks and Gypsies.

Depending on their use in the context of sacred-profane dichotomy, copper pieces can be classified into vessels for daily use (for preparing, preserving and serving food, transporting and storing water, milk, wine etc.) and vessels with ceremonial function (e.g., copper bottles for wedding at Aromanians and Bulgarians; ceremony tray, vessels for ablution at Turks and Tartars).

In this scientific approach, we will try to make a sketch of coppersmith and copper vessels, based on bibliography, dialectical dictionaries and field research.

Considerații preliminare

Literatura etnografică de specialitate din România privind vasele din aramă din Dobrogea este lacunară și discontinuă. Problema a fost tratată de diverși specialiști din perspectiva unui grup etnic¹²¹⁴, a unei colecții muzeale¹²¹⁵ sau a morfo-tipologiei și ornamenticii¹²¹⁶. Aceste contribuții constituie puncte de plecare importante pentru o eventuală abordare evolutivă și comparativă a meșteșugului, în acest spațiu astfel de obiecte fiind utilizate sau produse de români, aromâni, meglenoromâni, bulgari, turci, tătari, greci și țigani.

Un alt aspect demn de adus în discuție este circulația obiectelor din aramă, fiind posibil ca multe dintre ele să fi fost confecționate în alte spații geo-culturale, precum cel balcanic, anatolian sau oriental, mai ales în ateliere urbane, și să fi ajuns în spațiul dobrogean în contextul mișcărilor migratorii ale grupurilor etnice ce le-au

* muzeograf la Muzeul de Etnografie și Artă Populară Tulcea, doctorand la Școala doctorală a Facultății de Litere din cadrul Universității București (specializarea Studii culturale)

1214 Irina Cajal-Marin, „Arta aramei” în Alexandru Găduvan, Paul Petrescu, Marina Marinescu, Ioana Vlasiu Drăgănoiu, Irina Cajal-Marin, Arta populară a aromânilor din Dobrogea, București, Editura Meridiane, 1979, p. 30.

1215 Paul Tocanie, Colecția de vase de aramă a Muzeului de Etnografie și Artă Populară, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2003; Paula Popoiu, Aromânii. Catalog de colecție, Craiova, Ed. Universitară Craiova, 2009.

1216 Steluța Pârâu, Multiculturalitatea în Dobrogea, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2007.

produs, folosit și păstrat. „Circulația pieselor de aramă în lumea orientală, cât și folosirea lor pe o scară foarte întinsă, a făcut ca și în Dobrogea, punct nodal al legăturilor dintre Orient, lumea balcanică și cea central europeană, prezența lor să fie extrem de răspândită.”¹²¹⁷

M.D. Ionescu face unele referiri privind meșteșugarii arāmari, în tabelul privind meseriași din Dobrogea¹²¹⁸, în mediul urban din județul Tulcea regăsindu-se trei meseriași (proprietari de ateliere de tip manufactură)¹²¹⁹, două calfe și doi ucenici, iar în județul Constanța patru meseriași-patroni¹²²⁰, cinci calfe și doi ucenici. Meșterii sunt denumiți căldărari, posibil datorită faptului că produsul lor de referință era căldarea din aramă, cunoscută local și sub denumirea de *brăcace*.

Spre deosebire de spațiul românesc, arāmăritul este bine documentat pentru zona balcanică și anatoliană, în literatura de specialitate din Bulgaria și Turcia¹²²¹ fiind reflectate aspecte precum tehnicile de prelucrare și decorare a vaselor, uneltele utilizate, motivele și influențele în ornamentală, centrele¹²²², tipurile de produse și funcționalitatea lor.

În categoria generică a vaselor din aramă, în studiile de specialitate din țara noastră și Bulgaria, sunt incluse și obiecte realizate din alte materiale. Este cazul *păurelor*, obiecte de tip flacon, produse prin turnarea unui aliaj din plumb și staniu (cositor). De altfel, cositorirea constituia o etapă frecventă în procesul de realizare și întreținere a pieselor din aramă, dându-le o cromatică similară obiectelor de tip *păur*.

În acest demers științific vom încerca să realizăm un crochiu al arāmăritului și vaselor din aramă, pe baza bibliografiei, a dicționarelor dialectale¹²²³ și a anchetelor etnografice.¹²²⁴

1217 Irina Cajal-Marin, op.cit., p. 30.

1218 M.D. Ionescu, Dobrogea în pragul veacului al XX-lea, București, Atelierele Grafice I.V. Socecă, 1904, p. 854. Datele tabelare au la bază rezultatele anchetei industriale realizate în anul 1901 de Leonida Colescu, conducătorul biroului de statistică din cadrul Ministerului Agriculturii, Industriei, Comerțului și Domeniilor.

1219 Toate trei în Tulcea. M.D. Ionescu, op.cit., p. 857

1220 Câte unul în Cernavodă, Constanța, Mangalia, Medgidia. Ibidem, p. 857.

1221 Ferhan Memişoğlu, „Harput Bakırcılığı” în Türk Etnografya Dergisi XIII, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1973, pp. 33-54; Iskender Yıldırım, Ankara ve Tokat illerinde yaşayan bakırcılık üzerine görsel etnografik bir çalışma, Ankara, 2005; Gazanfer İltar, Sevinç Eren, „Giresun’da Bakırcılık”, în Karadeniz (Black Sea-Çephoe Mope) Sosyal Bilimler Dergisi, Vol. 4, Nr. 14, Ardahan Üniversitesi, 2012, pp. 157-171; Nuran Kayabaşı, H. Sinem Şanlı, „Türkiye’de Dövme Bakırcılık Sanatı” în International Journal of Science Culture and Sport, Special Issue 1, 2014, pp. 733-744; Necla Dursun, „Çorum’da Bakırcılık” în Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 9, Nr. 5, Ankara, 2014, pp. 799-824; Funda Naldan, „Erzincan Bakırcılığı” în Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Vol. 9, Nr. 10, Ankara, 2014, pp. 775-796.

1222 Ex: Plovdiv, Ustovo și Varna în Bulgaria; Afyon, Ankara, Balıkesir, Bursa, Çankırı, Çorum, Diyarbakır, Edirne, Erzincan, Gaziantep, Giresun, Harput, İstanbul, Kahramanmaraş, Kastamonu, Konya, Tokat și Trabzon în Turcia.

1223 I. Dalametra, Dicționar macedo-român. Edițiunea Academiei Române, București, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1906; Taner Murat, Dicționar roman-tătar crimean, Kazakşa-kırım tatarşa sözlük, Constanța, Ed. Muntenia, 2009; Taner Murat, Dicționar tătar crimean-român, Kırım tatarşa-Kazakşa sözlük, Charleston USA, Createspace, 2011; Neriman İbrahim, Mic dicționar roman-tătar / tătar-român = Romence-Tatarca / Tatarca-Romence kişkene sözlük, Constanța, Ed. Imperium, 2014.

Câteva precizări privind denumirea vaselor din aramă

În privința denumirilor pieselor din aramă care au circulat în spațiul dobrogean, balcanic, anatolian și oriental, există deosebiri importante de la o etnie la alta, de aici putând apare unele confuzii în momentul înregistrării și fișării acestora, dacă nu se cunosc câteva date esențiale precum atribuirea culturală sau denumirea populară a pieselor:

- *bakır* (turc.), în traducere, aramă, a generat denumirea unor tipuri de vase realizate din acest material, într-un mod diferit de la o etnie la alta: *bacârul*¹²²⁵ (rom.) este ulciorul din cupru, *бакър* / *bakır* (bulg.) constituie denumirea alternativă pentru brăcece.

- *tava* (turc.), *tawa* (tăt.) reprezintă un vas cu pereții mai înalți, de tipul unei tigăi, cu sau fără coadă¹²²⁶, pentru vasul rotund și întins utilizat pentru servirea hranei existând termenul de *sini* (turc.), *sîni* (tăt.).

- *ibrik* (turc.), *quman* (tăt.) este denumirea vasului folosit la abluțiunea rituală și igiena zilnică și nu pentru vasul folosit la prepararea cafelei, care este numit *cezve* (turc.), *Ġezbe* (tăt.).

- *sahan* (rom.), *сахан* / *sakhan* (bulg.) reprezintă un castron cu marginile evazate, pe când *sahan* (turc.) este farfuria cu capac, termen sinonim cu *kapakli tabak*.

- *tipsie* (rom.), poate însemna tavă rotundă plată, dar și farfurie întinsă, “тепсия” / *tepsya* (bulg.) este tava cu pereți înălțați, pentru coacerea plăcintelor.

- *sinie* (rom.) este tava cu pereți înălțați pentru plăcinte, *sofra* (rom.) înseamnă tavă pentru servit, numele venind de la măsuța rotundă și joasă, pe care se așeza de obicei acest vas.

Din aceste motive, în literatura de specialitate dedicată artei aramei diverselor populații balcanice sau orientale, terminologia prezintă diferențe considerabile privind denumirile în raport cu forma sau utilizarea vaselor din aramă.

Un fenomen lingvistic interesant este cel prin care termenul turcesc al materialului (*bakır*) a generat denumirea unor tipuri de piese utilizate de alte etnii (ex: *bacâr*, *бакър*).

În altă situație, denumirea vasului a fost împrumutată piesei de mobilier pe care se așeza aceasta sau invers. Românii dobrogeni denumesc *sinie* măsuța joasă și rotundă, pe care turcii așezau tava de tip *sini*. Tava rotundă pentru servit se mai

1224 Se cuvine aici să mulțumesc următoarelor persoane, care mi-au oferit informații prețioase privind denumirile dialectale și funcționalitatea unor vase de aramă: Reian Adilsah (tăt., n. în 1960 la Tulcea), Nedin Geanbai (tăt., n. în 1951 la Tulcea); Tudora Papa (arom., n. în 1941 în Căugăgia, căsătorită în Ceamurlia de Sus), Liliana Fustanela (arom., n. în Tariverde), Vasile Istrate (român, n. în 1954 în Neatârnaarea).

1225 În Dobrogea, termenul *bacâr* este folosit ca sinonim pentru pepenele galben (*Cucumis melo*). Stelian Dumitrăcel, Doina Hreapcă, „Un construct lexicografic: *zemos* «*cucumis melo*»”, în Luminița Botoșineanu, Elena Dănilă, Cecilia Holban, Ofelia Ichim, Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară și etnofolclorică românească și contextul european, Iași, Editura ALFA, 2009, pp. 121–136.

1226 Pentru prepararea cuș-cuș-ului, în contexte cotidiene sau sărbătorești, se folosește un vas asemănător unei site sau strecurători, denumit *quskus tawasa*. Coca de consistență tare este frecată și practic răzuată, obținându-se granule de aluat.

numește *sofra*, termen care în turcă înseamnă “a sta la masă”¹²²⁷, iar ulterior a fost folosit pentru a desemna aceeași măsuță joasă¹²²⁸.

În tabelul următor sunt prezentate succint principalele tipuri de vase, cu variațiile denumirilor de la o etnie la alta.¹²²⁹

Obiect	Români*	Aromâni*	Tătari*	Turci**	Bulgari**
Căldare	brăcace, bracace	bârcace	qopka	bakraç, helke	котле, kotle; бакър, bakür
Ulcior	ghium, bacâr	ghiùmea, ghium, câzăni	?	güğüm	гюм, gyum
Tavă pentru servit	tipsie, sofra	disco	sîni	sini	поднос, podnos
Tavă pentru plăcinte	sinie	tipsie, sinie ¹²³⁰ ; tâvă di pită – tavă pentru pâine	tawa	tava, tepsi	тепсия, tepsya
Vas pentru abdest	-	-	quman	ibrik	кован ибрик, kovan ibrik ¹²³¹
Flacon	-	păur	-	-	павур, pavur; пагур, pagur; пивар, pivar ¹²³²
Ploscă	-	păur, ulterior ploscă	-	-	павур, pavur плоска, ploska
Farfurie	tingire – farfurie cu	cinie cingu -	tabak	tabak; sahan,	?

1227 „Turcii, în trecut, puneau masa direct pe jos, mai întâi puneau o față de masă, după aceea un sini, pe care puneau mâncarea.” Sursă orală: Reian Adilsah, a consemnat Al. Chiselev (2017).

1228 Tătarii folosesc termenii de sipra sau kona. „Pe masa cu formă rotundă, de înălțime joasă se făceau plăcintele și tot pe ea se servea mâncarea. De jur-împrejur, se stătea pe niște mîndere (perne) sau pe scăunele joase.” Sursă orală: Reian Adilsah, a consemnat Al. Chiselev (2017).

1229 Acestea pot prezenta diferențe chiar în interiorul aceluiași grup etnic sau etno-cultural, de la sat la sat, chiar de la familie la familie, în funcție de regiunea din care au venit sau s-au stabilit temporar în drumul spre Dobrogea. De asemenea, unele vase și-au pierdut denumirile arhaice, fiind înlocuite de termeni neologici sau generalizanți.

1230 În această tavă cu pereții puțin înălțați se coceau pita, baclavale etc.

1231 Piesă utilizată de musulmanii din Bulgaria.

1232 Termenul s-ar traduce prin sintagma “din care se bea”.

	pereții mai înalți; tipsie – farfurie întinsă	castron		kapakli tabak – farfurie cu capac	
Cratiță, tigaie	tingire - cratiță	tingire - cratiță tigăni - tigaie	kazan - cratiță tawa - tigaie	tava – tigaie, tencere - cratiță	тиган, tigan – tigaie, cratiță
Cană	cană, năstrapă	ucă	merșepe qade – cană pentru ceai sau pahar	mașrapa	кана, kana
Vas pentru preparat cafeaua	ibric	givgélú	ġezbe	cezve	ибрик, ibrik

Tabel 1. Denumirile pieselor din aramă în raport cu etnia care le-a folosit

* termeni utilizați în Dobrogea.

** termeni preluați din literatura de specialitate din Turcia și Bulgaria.

Clasificarea vaselor din aramă

În funcție de utilizarea lor în contextul dihotomiei sacru-profan, piesele din aramă pot fi clasificate în:

- **vase de uz cotidian**, pentru prepararea, păstrarea și servirea hranei, transportul și păstrarea apei, a laptei, a vinului: tava, ghiumul / bacărul, tingirea, sahanul, tipsia;

- **vase cu funcție ceremonială**: *păurul* la aromâni și bulgari; *ibrik*-ul¹²³³ și *leġen*-ul (turc.) sau *quman*-ul și *elenke*-ul (tăt.) pentru abdest, tava de ceremonii la turci și tătari; un tip de tavă cu pereții mai scunzi pentru transportul colivei în cadrul obiceiurilor legate de cultul morților¹²³⁴, tămâiernicul la români, *thimnitor* la aromâni, obiecte folosite în cadrul ceremonialurilor bisericesti etc.

Uneori unui obiect îi sunt atribuite utilizări și roluri multiple, de la cele practice până la cele magico-ritualice. Astfel, în anumite situații, unele vase pot avea o funcție ceremonială temporară. *Bârcacea*¹²³⁵ și *ghiumul* erau utilizate în manifestările post-matrimoniale la aromâni, brăcăica constituia piesă de

1233 A se vedea diferite tipuri de astfel de vase folosite pentru abluțiune, dar și güğüm-uri, în Gazanfer İltar, Sevinç Eren, op. cit., p. 167.

1234 Steluța Pârâu, op. cit., p. 88.

1235 “În acest vas de obicei fierbeau apa, laptele, îl foloseau și când mulgeau oile.” Sursă orală: Liliana Fustanela, a consemnat Al. Chiselev (2017).

recuzită când se mergea cu sfințitul, cana din aramă era folosită în ritualul descântecului de deochi etc.

În funcție de etnia care le-a folosit și posibil că le-a și produs, vasele pot fi împărțite în:

- **vase aparținând unui număr limitat de etnii:** *păurul* la aromâni și bulgari, vasul pentru abluțiune la turci și tătari etc.

- **vase aparținând mai multor etnii:** brăceaca, ghiumul, farfuria, cratița, tigaia, tava pentru plăcinte etc.

„Prelucrarea aramei, una dintre cele mai specifice manifestări artistice ale grupurilor etnice din Dobrogea, s-a înscris în cursul dezvoltării ei, în contextul artei populare din această parte a țării, ca una din producțiile cele mai originale. Ea nu este caracteristică unui singur grup etnic, ci a cunoscut o răspândire mai largă, fiind o manifestare comună mai multora, în virtutea largii circulații a obiectelor pe acest teritoriu, dar și datorită faptului că metalul oferea nu numai avantaje practice, ci și posibilitatea unor prelucrări variate, apte de a satisface cele mai diferite exigențe estetice (...). Un studiu mai amănunțit al vaselor de aramă din Dobrogea duce la concluzia că fiecare grup etnic și-a adus contribuția la crearea unor forme sau decorații originale. Dincolo de relativa generalizare a utilizării acestor obiecte la diferite grupuri, se discerne, în același timp, și factura specifică a fiecăruia dintre acestea.”¹²³⁶

Din punct de vedere morfo-tipologic și funcțional, aceste vase se pot încadra în următoarele tipuri principale:

- **căldare** sau brăcece, de formă ușor concavă la mijloc și evazată la bază, prevăzută cu o toartă prinsă prin două urechi laterale, atașată de corp printr-un sistem de nituri (foto 1);

- **tavă**, de formă rotundă, cu pereți puțin înălțați, când este utilizată pentru copt, sau fără, când este folosită pentru servit;

- **farfurie, castron**, de formă circulară, folosite pentru servirea mâncării. Poate prezenta motive simple sau inscripții.

- **cratiță**, de formă circulară, cu pereții înalți, pentru prepararea mâncării;

- **ulcior**

- tip *ghiium* sau *bacâr*, alcătuit prin suprapunerea dintre două volume spațiale tronconice, diferite ca circumferință, alcătuind corpul vasului, și a unui volum cilindric, puțin evazat spre vârf, care constituie gâtul vasului. Era utilizat pentru transportul și păstrarea lichidelor. (foto 2);

- tip *quman* sau *ibrik*, format dintr-un volum sferic (corpul propriu - zis) care se continuă cu un volum tronconic ușor evazat la partea superioară (gâtul vasului). Prezintă un cioc prelungit, care pornește din mijlocul volumului sferic. Este utilizat pentru abdest. (foto 3);

- **păur**

- tip ploscă, de formă sferică aplatizată lateral, decorată cu motive solare, ieșite în relief. Se utiliza în ceremonialul nunții la aromâni și bulgari, când avea loc invitația. (foto 4);

1236 Irina Cajal-Marin, op.cit., p. 30.

• tip flacon¹²³⁷, de formă paralelipipedică, ușor îngustată spre vârf. Se remarcă motivul "arborelui vieții". Piesa era utilizată în ceremonialul nunții la aromâni și bulgari, invitații servind din acesta un strop de alcool. Ca piesă de tip flacon, păhurul era folosit apoi pentru păstrarea diferitelor parfumuri și esențe. (foto 5);

• **lighean**

• folosit în activitățile casnice zilnice, cu o formă concavă deschisă și fundul plat;

• pentru abdest, cu marginile puternic răsfrânte spre exterior și prevăzut cu capac tronconic cu orificii. Se mai utiliza în ritualul spălării picioarelor în cadrul obiceiurilor de înmormântare ale populației turcești și tătarăști, în scopul purificării. (foto 6)

Tehnică și ornamentală

Cuprul este un metal maleabil, putând fi tras în foi subțiri, ductil, bun conducător de căldură și cu o duritate scăzută, așadar relativ ușor de prelucrat. Din aceste motive el a constituit multă vreme materie primă pentru realizarea unei varietăți de obiecte, dovadă stând artefacte de natură arheologică, etnografică sau artistică.

În urma progresului tehnologic și a introducerii altor materiale moderne, arămăritul a cunoscut un proces de involuție. Locul vaselor din aramă din interiorul tradițional și totodată recuzită a unor manifestări ceremoniale a fost luat de obiecte din aluminiu, plastic sau sticlă, realizate deseori industrial.

Prelucrarea artistică a aramei, având ca rezultat obiecte cu o valoare estetică deosebită, a dispărut de la începutul secolului al XIX-lea. Dovezi ale practicării acestui meșteșug sunt vase precum *păurul*, cu decorul reliefat, sau tăvile populațiilor musulmane, cu motive incizate cu măiestrie.

În perioada modernă, o sursă de producere și distribuire a vaselor de acest tip, simplificate însă ca decor, a fost reprezentată de ȧiganii căldărari, care veneau în diverse localități din Dobrogea, realizau produsele pe loc și apoi le vindeau. De exemplu, până prin 1970 căldărarii se așezau într-o poiană de la marginea pădurii de la Neatârnairea sau, lângă lac, aproape de Stejaru, vânzând ulterior cazane, căldări sau tăvi (*tavale*).¹²³⁸

Tehnicile principale erau ciocănirea, îmbinarea (prin tehnica dinților de lup, presărați cu pulbere de alipire / sau prin nituire), turnarea, decorarea prin incizare sau în relief și cositorirea.

Uneltele necesare în diversele etape de realizare a vaselor din aramă erau cuptorul cu foale, nicovala, ciocane de diferite dimensiuni, clești, dălți, foarfeci, în special cele zimțate.¹²³⁹

În cazul obiectelor realizate prin ciocănire, foițele de aramă, cu grosimi variind între 0,6 și 1,3 mm, erau tăiate în profil de *dinți de lup*, cu o foarfecă zimțată,

1237 Pentru bulgari, vezi pavor-ul de Plovdiv, cu reprezentarea iconografică a Sfântului Gheorghe omorând balaurul, în Николай Колев, Българска етнография, Издателство Наука и изкуство, София, 1987.

1238 Sursă orală: Vasile Istrate, a consemnat Al. Chiselev (2017).

1239 Instrumentele pentru prelucrarea aramei sunt prezentate în Iskender Yildirim, op. cit., pp. 66-83.

apoi erau asamblate și lovite cu ciocanul, regiunea de îmbinare fiind apoi tratată la cald și ciocănită. După fiecare etapă de modelare cu ciocanul, vasul era reîncălzit. Urma procesul de finisare, tot prin ciocănire, și cel de decorare. Ulterior, vasele erau spoite sau cositorite cu staniu, pentru a preveni o eventuală intoxicație cu oxidul de cupru, rezultat în urma coclirii¹²⁴⁰.

Tehnica obținerii forme prin ciocănire se aplica unei serii de produse, precum: brăcelele, tigăile, lighenele, unele tingire, în special vasele cu forme simple și deschise, realizate fie prin obținerea unei concavități a unei foi discoidale, fie prin asamblarea unor forme geometrice simple.

Tehnica turnării în matrițe se utiliza pentru producerea unor vase închise sau a componentelor acestora la care îmbinarea foilor era dificil de realizat, ca de exemplu unele *ibrik*-uri și tingiri, capacele sahanelor, cu suprafețe de mănuiere semisferice sau rotunde¹²⁴¹.

De regulă, decorativismul vaselor din aramă se datora tehnicii ciocănirii la cald, apărând așa-numiții *solzișori* pe toată suprafața acestora.

Dintre tehnicile de decorare amintim incizarea și aplicarea unor elemente ornamentale din material de culoare similară sau contrastantă.¹²⁴² (foto 7)

În acest articol vom insista asupra ornamenticii tăvilor de ceremonial turco-tătărești de tip *sini*, care prezintă motive realizate prin tehnica incizării, cu ajutorul unei dălți ascuțite.

Necla Dursun afirmă că în ornamentica *sini*-ilor apare cu un stil eclectic, o îmbinare între motivele de factură otomană și cele occidentale, inspirate din stilurile rococo sau baroc.

Principiile de bază de realizare a decorului sunt simetria și repetiția, dar, în unele cazuri, apare și fracturarea compoziției, din punctul de vedere al simetriei, prin inserarea unor medalioane sau rozete, cu sau fără înscrisuri.

Dintre motivele fitomorfe, reprezentate naturalist, amintim: glastră / *vazo* cu rodii / *nar* (foto 8), chiparosul / *selvi* (foto 9), laleaua / *lale* (foto 10).¹²⁴³ De asemenea, se mai pot întâlni frunza / *yaprak*, trandafirul / *gül*, iedera / *sarmaşık* sau macul / *haşhaş*.

În islam, rodia reprezintă unul dintre fructele care vor fi găsite în Paradis, o dovadă a măiestriei creatorului lumii.¹²⁴⁴ Totodată, ea este simbolul fertilității și a principiului feminin.

1240 Necla Dursun, op. cit, p. 801.

1241 Ibidem, pp. 802-803.

1242 Piesa cu nr. de inventar 685, denumită ghiulvé și achiziționată de la o familie de aromâni, prezintă elemente decorative aplicate, de tipul arabescurilor și a motivelor Tepelik.

1243 A se vedea variante ale acestor motive de pe vasele din Harput în Ferhan Memişoğlu, op.cit., pp. 41, 42, 43, 49.

1244 Paradisul este descris în Surat Ar-Rahman „... Și afară de cele două mai sunt alte două grădini. / Aşadar, pe care dintre binefacerile Domnului vostru le tăgăduiți? / Și ele sunt [de culoare] verde-închis. / Aşadar, pe care dintre binefacerile Domnului vostru le tăgăduiți? / În ele se află două izvoare ce ţâşnesc. / Aşadar, pe care dintre binefacerile Domnului vostru le tăgăduiți? / În ele se află fructe, palmieri și rodii / Aşadar, pe care dintre binefacerile Domnului vostru le tăgăduiți?” ***; Traducerea sensurilor Coranului cel Sfânt în limba română, Islamic and Cultural League of Romania. Islamic Publishing House, 2004. <http://islamhouse.com/ro/books/108313>.

Chiparosul, arbore din familia coniferelor, cu frunzele veșnic verzi, simbolizează perenitatea și principiul masculin. Totodată, este cel mai frecvent întâlnit arbore din cimitirele musulmane.¹²⁴⁵

Motivele geometrice cele mai des întâlnite sunt pătratul, cercul sau sistemul de cercuri concentrice, romburile hașurate / *baklava dilimi*, medalioanele, zig-zag-urile, valurile, “S”-urile și “C”-urile repetitive.¹²⁴⁶

În centrul *sini*-ei apare sigiliul lui Solomon / *Mühr-ü Süleyman* sau Steaua lui David / *Davud'un Yıldızı*, steaua cu șase colțuri, un simbol important în iudaism, preluat ulterior de ocultismul islamic și occidental.

Altă categorie de motive este reprezentată de elementele arhitecturale, de tip moschee / *camî* sau mausoleu, mormânt / *türbe*, străzi, monumente istorice.¹²⁴⁷

Pe unele *sini* apar elemente incizate de tip inscripție / *yazı*, care indică data, monograma meșterului sau pot reprezenta o *tuğra* (în acest caz, o semnătură a celui care a comandat produsul respectiv).¹²⁴⁸

În cadrul colecției MEAP, una dintre *sini*¹²⁴⁹ (foto 12) prezintă central hexagrama încadrată în cerc, urmată spre exterior de un registru cu motive de tipul chiparosului, glastrei cu rodii și elementului arhitectural, dispuse astfel încât diametral opus să le corespundă același motiv. Spre exterior poate fi observat un registru cu motive florale stilizate iar la buza piesei apare torsada.

Succesiunea motivelor ce încadrează hexagrama este următoarea: C - N - C - G - C - N - C - G - C - N - C - G - C - N - C - G, unde: C - chiparos, N – posibil nișa de la Mecca / *mihrab*, G - glastra cu rodii. Se observă astfel că motivul predominant, care face trecerea între celelalte motive, este chiparosul, simbol arhetipal al pomului vieții. Pe *sini* apare și un motiv ex-compozițional de tip *yazı*, posibil în arabă. (foto 11, foto 13)

Utilizarea vaselor din aramă în anumite ceremonii și practici magico-rituale

În spațiul balcanic, aromânii foloseau diverse tipuri de vase din aramă în contextul obiceiurilor din ciclul vieții sau din cel calendaristic, dar și în momentul performării unor acte legate de etnoiație.

În satele din Pind, la logodnă (*isusire, isósmata*) se ducea la casa fetei un *păur* cu rachiu, de care se legau mahmudele, dar și o cocătură cu motive crestate cu cuțitul, așezată pe o tipsie. Regulile dictau ca și familia fetei să ofere rachiu într-un *păur*, care se amesteca cu cel adus de cei din partea băiatului și era apoi servit invitaților.¹²⁵⁰

1245 Amots Dafni, Efraim Lev, Sabine Beckmann, Christian Eichberger, „Ritual plants of Muslim graveyards in northern Israel” în *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, Vol. 2, 2006.

1246 Necla Dursun, op.cit., p. 804.

1247 Nuran Kayabaşı, H. Sinem Şanlı, op. cit., p. 736.

1248 Necla Dursun, op. cit, p. 805.

1249 Piesa cu nr. de inventar 219 a fost publicată în Paul Tocanie, Colecția de vase de aramă a Muzeului de Etnografie și Artă Populară, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2003, fig. 1, p. 21. Este clasată în categoria TEZAUR prin Ordinul nr. 2497 / 21.07.2011, poziția: 3064.

1250 Emil Țîrcomnicu, Obiceiuri și credințe macedoromâne: dicționar, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2009, p. 49.

În ziua de joi din săptămâna nunții, se oferea mirelui o boccea (*bóhce*) cu daruri pentru nuntă, printre care nu lipseau un colac mare și o ploscă cu vin.¹²⁵¹ În această zi sau sâmbătă, avea loc chemarea la nuntă (*călisiri*), invitații servind puțin vin dintr-un vas de tip ploscă.

În cadrul manifestărilor post-matrimoniale, mirii erau duși la apă, la izvor sau fântână. După ce se rosteau câteva formule, apa era adusă acasă într-un vas din aramă, pentru a se spăla soacra. Prin acest gest însoțit de versuri ritualice se încerca pe plan simbolic îmbunarea socrilor mari, aflați în fruntea ierahiei noii familii.¹²⁵²

Înainte de Paști, când apărea *luna noauă*, fetele performau următoarea practică propițiatorie. Ele se adunau în curte, având ca recuzită un ghium cu apă, o pâine și un inel sau cerclă din argint. Erau rostite următoarele versuri incantatorii: „Lună, lună nao.../ Dă-mi cămașă nao, / Ș’ți dau patru uao, / Ș’ți li bagi tu frașe / Ș’ți li mâci ti Pașce.”¹²⁵³, apoi puneau pâinea deasupra capului. Acest act avea rolul de a asigura *birichete* de Paște și o recoltă bogată în perioada de toamnă.¹²⁵⁴

La *lună noauă*, dacă un copil era *luat de lună*¹²⁵⁵, avea loc un act de vindecare, în acest context folosindu-se un ou, un vas din aramă și un semn de la copil, de obicei, un obiect de vestimentație. După executarea descântecului și amestecarea apei cu ou, vasul se lăsa afară peste noapte, la lună sau sub un trandafir, iar a doua zi apa descântată era turnată printr-un ciur întors invers deasupra capului copilului. Ritualul se repeta de trei ori.¹²⁵⁶

La bulgari, la nașterea unui copil, la nuntă sau de casă nouă, se ofereau în dar obiecte din aramă pentru fierberea apei („котли” / *kotli* – cazane) și pentru pregătirea produselor de panificație („тепси” / *tepsi* – tăvi).¹²⁵⁷ Flacoanele realizate prin turnarea aliajului de plumb și staniu, numite „павури” / *pavuri*, bogat ornamentate, erau folosite pentru servirea țuicii în context ceremonial sau pentru păstrarea apei sfințite de la Sfântul Mormânt („светена божигробска вода” / *svetena bozhigrobska voda*).

Musulmanii din Dobrogea utilizau mai multe tipuri de vase din aramă, printre care amintim *quman*-ul (tăt.) / *ibrik*-ul (turc.) și ligheanul pentru spălarea rituală sau cotidiană. Acestea erau folosite și în ceremonialul funerar. De altfel, într-un bocet al tătarilor nohay¹²⁵⁸ apare motivul vaselor pentru abdest mai sus amintite: „Elekenim, qumanım, / Eglengende bolğanım / Sarımsağım, soğanım, / Sağınganda bolğanım, / Tabılmasın parşası / Bursa nın asıl qumaşı / Tura boyım qalğanım / Aza boyım aşqısı /

1251 Ibidem, p. 22.

1252 Alexandru Chiselev, *Magia la românii și ucrainenii din nordul Dobrogei*, Cluj-Napoca, Ed. MEGA, 2016, p. 102.

1253 „Lună, lună nouă.../ Dă-mi cămașă nouă, / Să-ți dau patru ouă, / Să le pui pe fărâș / Să le mănânci de Paște.”

1254 Emil Țircomnicu, op.cit., p. 58.

1255 Boală a copiilor caracterizată prin friguri, diaree, plânsete și lipsa poftei de mâncare.

1256 Emil Țircomnicu, op. cit., pp. 57-58.

1257 Site-ul Ethnographic Institute with Museum: http://mdl.cc.bas.bg/ethnography/06_07_00.html, accesat pe 20.03.2017 la 16.00.

1258 Sursă orală: Reșid Tevide (n. în 1901), a consemnat Guner Akmolla (Lumina / Qogea, 1979). <http://ghiuneracmolla.blogspot.ro/2015/02/guner-akmolla-obiceiuri-tatara-crimeene.html>, accesat pe 07.04.2017 la 14.00.

Kozımnı aşıp korgenım./ Kokregım qan cartırıp süygenım / Tol şegımnı toralap / Aş şegımnı aralap / Sau yerımnı caralap / Şıqqan euladım.”¹²⁵⁹

Tăvile bogat ornamentate de tip *sini* erau folosite în diferite momente ceremoniale. Şi astăzi, imamului i se oferă o tavă întinsă pentru săvârşirea slujbei de înmormântare şi de pomenire.

BIBLIOGRAFIE

- ***, *Traducerea sensurilor Coranului cel Sfânt în limba română*, Islamic and Cultural League of Romania. Islamic Publishing House, 2004. <http://islamhouse.com/ro/books/108313>.
- CAJAL-MARIN, Irina, „Arta aramei” în GUDUVAN, Alexandru, PETRESCU, Paul, MARINESCU, Marina, VLASIU DRĂGĂNOIU, Ioana, CAJAL-MARIN, Irina, *Arta populară a aromânilor din Dobrogea*, Bucureşti, Editura Meridiane, 1979.
- CHISELEV, Alexandru, *Magia la românii şi ucrainenii din nordul Dobrogei*, Cluj-Napoca, Ed. MEGA, 2016.
- DAFNI, Amots, LEV, Efraim, BECKMANN, Sabine, EICHBERGER, Christian, „Ritual plants of Muslim graveyards in northern Israel” în *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine*, Vol. 2, 2006.
- DALAMETRA, I., *Dicţionar macedo-român. Ediţiunea Academiei Române*, Bucureşti, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1906
- DUMISTRĂCEL, Stelian, HREAPCĂ, Doina, „Un construct lexicografic: zemos «cucumis melo»”, în BOTOŞINEANU, Luminiţa, DĂNILĂ, Elena, HOLBAN, Cecilia, ICHIM, Ofelia, *Distorsionări în comunicarea lingvistică, literară şi etnofloclorică românească şi contextul european*, Iaşi, Editura ALFA, 2009, pp. 121–136.
- DURSUN, Necla, „Çorum’da Bakircilik” în *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 9, Nr. 5, Ankara, 2014, pp. 799-824.
- IBRAIM, Neriman, *Mic dicţionar roman-tătar / tătar-român = Romence-Tatarca / Tatarca-Romenca kişkene sözlik*, Constanţa, Ed. Imperium, 2014.
- IONESCU, M.D., *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, Bucureşti, Atelierele Grafice I.V. Socec, 1904.
- ILTAR, Gazanfer, EREN, Sevinç, „Giresun’da Bakircilik”, în *Karadeniz (Black Sea-Черное Море) Sosyal Bilimler Dergisi*, Vol. 4, Nr. 14, Ardahan Üniversitesi, 2012, pp. 157-171.

1259 „Ligheanul, ibricul meu / În joaca mea, creatul meu, / Usturoiul, ceapa mea, / Al meu în dorul meu era. / Nu-i de găsit nici o bucată, / Din Bursa venea mătasea / Pân-la picioare îmi venea, / Bucată din mine era. / Când ochiul mi se deschidea. / Pieptul în sânge îl iubeam / Intestinul mi-l rupeam, / Copilul meu când mă rănea / Din sănătos bolnav eram / În mine copilul creşteam.”

- KAYABAŞI, Nuran, ŞANLI, H. Sinem, „Türkiye’de Dövme Bakırcılık Sanatı” în *International Journal of Science Culture and Sport*, Special Issue 1, 2014, pp. 733-744
- КОЛЕВ, Николай, *Българска етнография*, Издателство Наука и изкуство, София, 1987.
- MEMİŞOĞLU, Ferhan, „Harpur Bakırcılığı” în *Türk Etnografya Dergisi XIII, Istanbul, Milli Eğitim Basımevi*, 1973, pp. 33-54.
- MURAT, Taner, *Dicționar roman-tătar crimean, Kazakşa-kırım tatarşa sözlük*, Constanța, Ed. Muntenia, 2009.
- MURAT, Taner, *Dicționar tătar crimean-român, Kırım tatarşa-Kazakşa sözlük*, Charleston USA, Createspace, 2011.
- NALDAN, Funda, „Erzincan Bakırcılığı” în *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Vol. 9, Nr. 10, Ankara, 2014, pp. 775-796.
- PÂRÂU, Steluța, *Multiculturalitatea în Dobrogea*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2007.
- POPOIU, Paula, *Aromânii. Catalog de colecție*, Craiova, Ed. Universitară Craiova, 2009.
- TOCANIE, Paul, *Colecția de vase de aramă a Muzeului de Etnografie și Artă Populară*, Constanța, Ed. Ex Ponto, 2003.
- ȚÎRCOMNICU, Emil, *Obiceiuri și credințe macedoromâne: dicționar*, București, Ed. Biblioteca Bucureștilor, 2009
- YILDIRIM, Iskender, *Ankara ve Tokat illerinde yaşayan bakırcılık üzerine görsel etnografik bir çalışma*, Ankara, 2005

• WEB-BIBLIOGRAFIE:

- http://mdl.cc.bas.bg/ethnography/06_07_00.html, accesat pe 20.03.2017 la 16.00.
- <http://museum-shumen.eu/bg/collection/ethnographia/Mednikarstvo>, accesat pe 01.04.2017 la 13.20
- <http://girlandkultursanat.com/2010/11/bakircikilta-kullanilan-aletler>, accesat pe 05.04.2017 la 14.00
- <http://ghiuneracmola.blogspot.ro/2015/02/guner-akmolla-obiceiuri-tatare-crimeene.html>, accesat pe 07.04.2017 la 14.00.

ANEXĂ:

Foto 1 –
Brăcace, nr. inv. 132

Foto 2 – Ghium, nr. inv. 18

Foto 3 – Quman, nr. inv. 482

Foto 4 – Plosca, nr. inv. 384

Foto 5 – Păur, nr. inv. 403

Foto 6 – Lighean, nr. inv. 876

Foto 7 – Ghiulve (detaliu), nr. inv. 685

Foto 8 – Sini
(detaliu motivul *glastra cu rodii*), nr. inv. 219

Foto 9 – Sini
(detaliu motivul *chiparos*),
nr. inv. 219

Foto 10 – Sini
(detaliu motivul *laleaua*), nr. inv. 217

Foto 11 – Sini
(detaliu motivul posibil *nișa de la Mecca*), nr. inv. 219

Foto 12 – Sini, nr. inv. 219

Foto 13 – Sini (detaliu yazı), nr. inv. 219